

проб життєвої ємності легень, Штанге, Генчі, Руф'є, знаходяться нижче відповідних норм, окрім результатів проби Генчі у хлопців, яка є вищою за норму.

2. Фізична підготовленість учнів п'ятих класів, яка оцінювалась по тестах для оцінки рівня силової, швидкісно-силової підготовленості, швидкісних здібностей, гнучкості, координаційних здібностей і витривалості знаходяться в цілому на середньому та низькому рівні.

3. Проведені дослідження показали, що традиційна система фізичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах є недостатньо ефективною щодо забезпечення оптимального рівня фізичного здоров'я школярів (функціональні можливості та фізична підготовленість).

ПЕРСПЕКТИВНО ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ у подальших розвідках планується розробити педагогічну технологію, що сприятиме підвищенню рівня фізичного здоров'я школярів, формуванню культури рухової діяльності засобами основної гімнастики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апанасенко Г. Л. Санологія (медичні аспекти валеології) : підр. для лікарів-слухачів закладів (факультетів) післядипломної освіти / Г. Л. Апанасенко, Л. А. Попова, А. В. Магльований. – Л., Кварт, 2011. – 303 с.
2. Васьков Ю. В. Система фізичного виховання (5–9 класи) / Ю. В. Васьков. – Х. : Ранок, 2009. – 256 с.
3. Детская спортивная медицина / под ред. С. Тихвинского, С. В. Хрущева. – 2-е изд. перераб. и доп. М: Медицина, 1991. – 560 с.
4. Романенко В. А. Двигательные способности человека : монография. – Донецк : Новый мир ; УКЦентр, 1999. – 336 с.
5. Krasnikova O.S. Sovremennyye problemy organizatsii fizicheskogo vospitaniya shkolnikov / O. S. Krasnikova, L. G. Paschenko, A. V. Korichko, A. Yu. Paschenko, L. N. Polushkina // Teoriya i praktika fizicheskoy kultury. – 2014. – № 12. – S. 38–40.
6. Krutsevich T.Yu. Fizichna kultura v shkoli: navch. progr. dlya 1–4, 5–9 klasiv zagalnoosvitnih navchalnih zakladiv / T.Yu. Krutsevich. – Kiev, Litera LTD, 2013. – 352 s.
7. Serdyuk A.M. Standarti dlya otsinki fizichnogo rozvitku shkolnyariv / A.M. Serdyuk. – Kiev, Kazka, 2010. – 60 s.
8. Sergienko L.P. Testuvannya ruhovih zdibnostey shkolnyariv / L.P. Sergienko. – Kiev, Olimpiyska literatura, 2001. – 438 s.
9. Tomenko O.A. Riven' rukhovoyi aktyvnosti pidlitkiv ta shlyakhy yoho pidvyshchennya na osnovi vykorystannya zakhodiv ozdorovcho-rekreatyynoho spryamuvannya / O.A. Tomenko // Slobozhanskiy naukovy-sportivniy visnik. – 2013, № 3. – S. 19–24.

Демчук С.

Національний університет фізичного виховання і спорту України

ДО ПИТАННЯ РУХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ДЕПРИВАЦІЕЙ СЛУХУ

Реальна рухова діяльність молодших школярів із депривацією слуху знижується з кожним роком, що пояснюється не стільки погіршенням соціальної установки до фізичної культури взагалі, скільки негативним ставленням школярів до деяких традиційних форм проведення занять фізичною культурою. **Мета дослідження** – розкрити особливості рухової діяльності молодших школярів із депривацією слуху. **Завдання дослідження:** означити зміст адаптивного фізичного виховання молодших школярів із депривацією слуху спеціальних шкіл-інтернатів, спрямованого на корекцію порушень рухової сфери, покращення здоров'я, підвищення якості життя школяра з обмеженими можливостями слуху. **Результати роботи:** для підвищення рухової діяльності молодших школярів із депривацією слуху спеціальних шкіл-інтернатів необхідно постійно оновлювати та змінювати заняття, розширювати можливості занять за вибором, позашкільних занять, впроваджувати сучасні інноваційні, нетрадиційні методики фізичного виховання та оздоровлення відповідно до існуючих умов проведення занять фізичною культурою. Визначено основні завдання і підходи, розкрито форми організації занять фізичними вправами, форми проведення позакласних і рекреаційних занять молодших школярів із депривацією слуху для покращення навчально-виховного процесу АФВ у школі-інтернаті. **Висновки:** використання великого арсеналу засобів та методів АФВ позитивно змінили ставлення молодших школярів із депривацією слуху до занять фізичною культурою та спортом, підвищуючи їх рухову діяльність, забезпечивши всебічний розвиток особистості молодшого школяра із депривацією слуху.

Ключові слова: корекція, депривація, слух, молодший, школяр, адаптивний, виховання, спеціальний, школа-інтернат.

Демчук С. К вопросу двигательной деятельности младших школьников с депривацией слуха. Реальная двигательная деятельность младших школьников с депривацией слуха снижается с каждым годом, что объясняется не столько ухудшением социальной установки к физической культуре вообще, сколько негативным отношением школьников к некоторым традиционным формам проведения занятий физической культурой. **Цель исследования** – раскрыть особенности двигательной деятельности младших школьников с депривацией слуха. **Задачи работы:** определить содержание адаптивного физического воспитания младших школьников с депривацией слуха специальных школ-интернатов, направленного на коррекцию нарушений двигательной сферы школьника с депривацией слуха. **Результаты работы:** для повышения двигательной деятельности младших школьников с депривацией слуха необходимо постоянно обновлять и менять содержание занятий, расширять возможности занятий по выбору, внешкольных занятий, внедрять современные инновационные, нетрадиционные методики физического воспитания и оздоровления согласно существующим условиям проведения занятий физической культурой. Определены основные задачи и подходы, раскрыты формы организации занятий физическими упражнениями, формы проведения внеклассных и рекреационных занятий младших школьников с депривацией слуха, направленных на улучшение учебно-воспитательного процесса АФВ в школе-интернате. **Выводы:** использование большого арсенала средств и методов АФВ положительно

изменили отношение младших школьников с депривацией слуха к занятиям физической культурой, повышая их двигательную деятельность, обеспечивая всестороннее развитие личности ребенка с депривацией слуха.

Ключевые слова: коррекция, депривация, слух, младший, школьник, адаптивное, воспитание, школа-интернат.

Svitlana Demchuk. The question of motor activity of younger students with hearing deprivation. Real motor activity of younger students with hearing deprivation decreases every year, due not only deteriorating social attitude to physical culture in general, how the negative attitudes of some students to traditional forms of physical training. The aim - to reveal features of the motor activity of younger students with hearing deprivation. Research objectives: define the content adaptive physical education of junior students with hearing deprivation in special boarding schools aimed at correcting violations motor areas, improving health, improving the quality of student life with hearing disabilities. The results: to increase the motor activity of younger students with deprivation of hearing in special boarding schools need to constantly update and change classes, expand the opportunities of classes for choice, after-school classes, introduce modern innovative, unconventional methods of physical education and recreation under the existing conditions of physical training. The basic objectives and approaches are determined, forms of organization of physical exercises, forms of extracurricular and recreational of junior students with hearing deprivation are opened to improve the educational process of APE at boarding school. Conclusions: The use of a large arsenal of tools and methods of APE positively changed the attitude of younger students with hearing deprivation in physical culture and sport, increasing their motor activity, ensuring the full development of the individual junior student of deprivation hearing.

Key words: correction, deprivation, hearing, junior, student, adaptive, education, special, boarding school.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Сьогодні, як ніколи гостро, стоїть проблема впровадження в практику спеціальної школи-інтерната АФВ, а саме сучасних оздоровчих технологій з більш ефективним використанням засобів і методів фізичної культури й спорту – досить ефективних, а в деяких випадках і єдино доцільних для повної або часткової адаптації та соціальної інтеграції осіб із депривацією слуху. Вітчизняна й закордонна наука й практика мають значний досвід використання фізичних вправ з метою удосконалення фізичного, психофізіологічного, соціального й морального статусу людей із сенсорними обмеженнями: М.Я. Мудров і П.Ф. Лесгафт, 1865; Людвіг Цандер, 1896 і 1903; Людвіг Гуттман, 1948; Б.В. Сермеєв, 1976 і 1991; Р.Д. Бабенкова, 1973; Н.Г. Байкіна, 1992; Шапкова Л.В. 2007; Джозеф П. Вінник, 2010; Ростомашвілі Л.Н., 2014 та багато ін.

Як показали дослідження І.М. Бабій, Н.Г. Байкіної, І.Б. Грибовської, А.Г. Карабанова, І.М. Ляхової, О.І. Форостян реальна рухова діяльність школярів із депривацією слуху знижується з кожним роком, що пояснюється не стільки погіршенням соціальної установки до фізичної культури взагалі, скільки негативним ставленням школярів до деяких традиційних форм (кроси, гімнастика, монотонні заняття) проведення занять фізичною культурою та відсутністю відповідної матеріальної бази спеціальних шкіл-інтернатів. Виходячи з цього, автори роблять висновок про те, що для підвищення рухової діяльності необхідно постійно оновлювати та змінювати заняття, розширювати можливості занять за вибором, позашкільних занять, впроваджувати сучасні інноваційні, нетрадиційні методики фізичного виховання та оздоровлення відповідно до існуючих умов проведення занять фізичною культурою [1, 2, 6]. Багатьма дослідниками галузі вказувалося на особливості рухової діяльності школярів із депривацією слуху, яка залежить від втрати слуху, від збідненої мовленнєвої діяльності, від недостатнього обсягу інформації, від стану та розвитку рухового аналізатора, а також від ступеня функціональної активності вестибулярного аналізатора [1, 4, 6]. Разом з тим, здійснений у цьому напрямі науковий пошук дозволив фахівцям з теорії і методики АФВ зробити вагомий внесок у цю проблему, показати значення рухової активності, фізичних вправ та корекції функціонально-фізичної підготовленості дітей із депривацією слуху [2, 3, 10]. У більшості робіт науковців відзначається, що школярі з депривацією слуху не володіють повною мірою руховими навичками, а швидкість їхніх рухів відстає від аналогічних показників здорових однолітків (Н.Г. Байкіна, М.С. Бесарабов, О.П. Гозова, В.В. Дзюрин, Б.М. Зайцев, Г.Ф. Козирнов, А.О. Костянян, Ж.І. Шиф). У дітей із втратою слуху значно обмежуються можливості другої сигнальної системи, яка бере безпосередню участь у формуванні всіх видів діяльності (О.В. Запорожець, П.М. Лаговський, Л.О. Орбелі, І.П. Павлов, О.П. Гозова, О.В. Романенко). Таким чином, особливості рухової діяльності дітей із депривацією слуху пов'язані з цілим комплексом причин, при цьому кожна з них може домінувати у різних випадках.

Мета дослідження – розкрити особливості рухової діяльності молодших школярів із депривацією слуху спеціальних шкіл-інтернатів.

Завдання дослідження: означити зміст адаптивного фізичного виховання молодших школярів із депривацією слуху, спрямованого на корекцію порушень рухової сфери, покращення здоров'я, підвищення якості життя школяра з обмеженими можливостями слуху.

Методи дослідження: аналіз та узагальнення літературних джерел, аналіз досвіду передових фахівців галузі.

Виклад основного матеріалу. У процесі АФВ молодшого школяра із депривацією слуху основна увага має бути зосереджена на розкритті своєрідності й індивідуальності дитини, розкритті її особистісного потенціалу, на створенні для неї індивідуальної корекційно-розвивальної програми, заснованої на всебічному комплексному вивченні особливостей її розвитку. Для цього необхідні знання загальнотеоретичних закономірностей дитини з порушеннями слуху, щоб керуватися ними у педагогічній роботі. Основна мета діагностики й допомоги дитині із депривацією слуху – забезпечити соціальний, інтелектуальний і фізичний ріст, досягнення максимального успіху в розвитку її можливостей [4, 7]. Уся різноманітність порушень у розвитку школярів із обмеженими можливостями слуху не є наслідком лише доступу звукових обмежень. Тут, як прямий наслідок, витікають порушення в мовному розвитку. Мова виступає як засіб взаємозв'язку людей із навколишнім світом. Порушення такого зв'язку приводить до зменшення одержуваної інформації, що позначається на розвитку всіх пізнавальних процесів і тим самим впливає, в першу чергу, на процес оволодіння всіма видами рухових навичок (Г.В. Трофімов, 1972; Л.Н. Носкова, 1991). Л.І. Переслені (1984), І.А. Бакун (1988) відзначають, що тривалий дефіцит слухової інформації в дітей із депривацією слуху супроводжується погіршенням сприйняття просторових характеристик тактильного подразнення в порівнянні з нормою. Ці ж і багато інших авторів пишуть про факти взаємовпливу звукового й рухового

аналізаторів. Дослідження в цій області показали, що у дітей із депривацією слуху помітно знижена функція рухового аналізатора, порушена регуляція й координація рухів. Слуховий аналізатор має велике значення в руховій діяльності людини. Зокрема, важливе значення належить слуховому аналізатору в аналізі окремих характеристик руху (частоти, тривалості його фаз). Труднощі у формуванні просторових уявлень проявляються в несформованості просторового аналізу, недостатності орієнтування в напрямках простору й ускладненні визначення просторових відносин між предметами. Тому для дітей, що мають порушення слуху, величезне значення має проведення ранньої корекційної роботи з розвитку просторових уявлень (Е.М. Мастюкова, 1992). Основна патологія може викликати ланцюжок наслідків, які, виникши, стають причинами нових порушень і є супутніми. У ряді робіт виявлено (Б.В. Сермеєв, 1976; Н.Т. Лебедева, 1993; Л.Б. Дзержинська, 1997), що в дітей з порушенням слуху відзначається затримка розвитку локомоторних статичних функцій, що, у свою чергу, впливає на формування міжаналізаторних зв'язків, звужує «близький» простір. Затримка в розвитку «прямостояння» приводить до порушення орієнтування в просторі й у предметному світі. Школярі з депривацією слуху відрізняються від своїх здорових ровесників соматичною ослабленістю, недостатньою руховою активністю. Встановлено, що діти з депривацією слуху відстають від своїх ровесників у психофізичному розвитку на 1-3 роки [1, 6].

Від інших видів виховання фізичне відрізняється тим, що в його основі лежить упорядковане навчання рухових дій, розвиток фізичних здібностей та здобуття пов'язаних із ними знань [5]. Сукупність взаємопов'язаних аспектів АФВ (навчання, розвиток і корекція) визначає його сутність і специфічні педагогічні функції АФВ: навчально-пізнавальну, корекційну, професійно-підготовчу, виховну та соціальні (соціалізуючу, інтегративну, комунікативну). АФВ осіб із розладами слуху переслідує виховні, корекційні та оздоровчі цілі. Специфічними завданнями АФВ при порушеннях слуху є розвиток вестибулярної функції, зокрема просторової орієнтації, раціональний розподіл фізичних зусиль, досягнення швидкості рухових реакцій та реакцій за вибором, вільне керування темпом рухів, розвиток сили (зокрема станової), рухової пам'яті [5]. Найбільш успішно ці завдання вирішуються за допомогою таких засобів як загальнорозвивальні фізичні вправи, циклічні рухи (ходьба, біг), дихальні вправи, вправи на координацію, танцювально-ритмічні вправи, рухливі ігри, види спорту, які розвивають орієнтування у просторі та багато ін. Реалізація адаптивних програм сприяє розширенню кола рухових дій, які виконуються дітьми означеної нозології, дозволяє їм покращити свої фізичні кондиції. АФВ – найбільш організований вид адаптивної фізичної культури, що охоплює тривалий період життя, тому є основним шляхом залучення молодших школярів із депривацією сенсорних систем до цінностей фізичної культури. АФВ є обов'язковою дисципліною в спеціальних шкільних освітніх установах і реалізується на основі навчального плану. Це єдиний предмет, сфокусований на розвитку рухових здібностей дітей, набутті необхідних знань, а надалі, на повазі та ставленні дитини до власного тіла, розумінні необхідності систематичних занять фізичними вправами, що є основою для підвищення впевненості в собі, самооцінки, формування позитивної мотивації до культури ведення здорового способу життя. Головне завдання АФВ полягає у формуванні у дітей із депривацією слуху свідомого ставлення до своїх сил, твердої впевненості в них, готовності до сміливих і рішучих дій, у підвищенні рухової активності, переборенні необхідних для повноцінного функціонування суб'єкта фізичних навантажень, а також у вихованні потреби в систематичних заняттях фізичними вправами і, взагалі, у веденні здорового способу життя. Аналіз літературних джерел свідчить, що найбільш важливими причинами, які спонукають осіб із депривацією слуху до занять фізичною культурою та спортом (більш ніж 80 %), є бажання досягти визнання оточення, підняти свій авторитет, бажання стати соціально активним, пізнати радість, зберегти коло людського спілкування, випробувати власні сили, досягти високих спортивних результатів [8]. У системі АФВ молодших школярів із депривацією слуху провідне місце належить фізичним вправам. Вони справляють потужний вплив на організм, розширюючи діапазон рухових можливостей, порушених унаслідок дії стійкого дефекту. М'язова діяльність у процесі виконання фізичних вправ стимулює фізичні процеси, формуючи новий функціональний стан, який характеризується пристосуванням до дефекту, компенсацією порушених функцій, адаптацією функцій, у тому числі слухового аналізатора. Фізичні вправи сприяють подоланню відхилень у розвитку моторики, просторового орієнтування. Успіхи в даній галузі зміцнюють життєву позицію, виховують прагнення до подолання труднощів у інших сферах [2, 7, 8]. Система АФВ дітей із депривацією слуху повинна сприяти покращенню протікання компенсаторних процесів в організмі, які, в свою чергу, сприятимуть позитивному фізичному, психічному та соціальному розвитку організму. Педагогічна спрямованість знань про реактивність організму дітей із депривацією слуху полягає у тому, щоб зрозуміти й усвідомити необхідність індивідуального добору адекватних засобів і методів рухової активності з урахуванням потенційних можливостей, стану здоров'я, статі, віку, інших чинників. Допомога фахівця з АФВ спрямована на максимальне покращення їхнього загального психофізичного стану за рахунок рухової активності, оволодіння необхідними формами рухів, формування готовності сенсорної системи до нових умов праці, розвиток фізичних та психічних якостей, необхідних у конкретній сфері діяльності. Форми організації занять фізичними вправами в школі-інтернаті надзвичайно різноманітні, вони можуть бути систематичними (заняття з фізичного виховання, ранкова гімнастика, коригуюча), епізодичними (заміська прогулянка, катання на санчатах і велосипедах), індивідуальними (в умовах школи-інтернату або будинку), масовими (ранки, свята), змагальними (від групових до крайових), ігровими (у родині, оздоровчому таборі). Одні форми організують і проводяться керівником фізичного виховання, інші – різними організаторами, треті – батьками, четверті – студентами. Мета усіх форм організації – розширення рухової діяльності дітей, залучення їх до відповідної їм можливостям фізкультурно-оздоровчої діяльності, цікавого дозвілля, розвиток власної активності й творчості, формування здорового способу життя, фізкультурне й спортивне виховання.

АФВ у спеціальних шкільних освітніх установах здійснюється в таких формах:

1. Заняття з фізичного виховання.
2. Фізкультурпаузи й фізкультурхвилинки на заняттях (для зняття й профілактики інтелектуальної втоми).
3. Прогулянки (з рухливими іграми, катаннями).

Адаптивна фізична рекреація здійснюється в процесі позаурочних і позашкільних занять. Рекреаційні заняття мають дві форми: у режимі дня й позакласну форму. У режимі дня вони представлені в таких видах:

1. Ранкова, й коригуюча (після денного сну) гімнастика.
2. Організовані ігри між заняттями.

Позакласні заняття мають такі форми:

1. Рекреативно-оздоровчі заняття (у групах загальної фізичної підготовки, групах рухливих ігор та інших формах).
2. Фізкультурні свята, вікторини, конкурси, розваги, змагання типу «Веселі старты».
3. Інтегровані свята разом зі здоровими дітьми;
4. Прогулянки й екскурсії.
5. Дні здоров'я.

У позашкільний час адаптивна фізична рекреація має такі форми:

1. Заняття в літніх і зимових оздоровчих таборах.
2. Заняття й ігри в родині.
3. Заняття в реабілітаційних центрах.
4. Заняття в сімейно-оздоровчих клубах.
5. Самостійні заняття.

У якості засобів фізкультурної діяльності виступають фізичні вправи, у тому числі на спеціальних технічних пристроях, природньо-середовищні й гігієнічні чинники, доповнені засобами медичної й психологічної реабілітації. Найбільш типові групи методів: 1) методи формування знань; 2) методи навчання рухових дій; 3) методи розвитку фізичних якостей і координаційних здібностей; 4) методи виховання й самовиховання особистості; 5) методи взаємодії педагога й учня; 6) методи регуляції психічного й емоційного стану школяра.

Для здійснення ефективного процесу корекції рухової сфери автором І.М. Ляховою [6] запропоновані теоретико-методичні основи для дітей із послабленим слухом. У той же час є загальновідомим, що корекція рухових недоліків у дітей з вадами сенсорних систем відбувається однаково, тому слід враховувати дані положення, які представлені автором [6]. Як засвідчили дані спеціальної науково-методичної літератури [5], у теорії й методиці АФК для покращення навчально-виховного процесу сформувались два основних підходи.

1. Узагальнення практичного досвіду роботи з дітьми, які мають відхилення у стані здоров'я. Цим займаються педагоги, тренери, методисти, інструктори. Вони створюють індивідуальні навчально-оздоровчі та корекційні програми для всіх нозологічних груп.

2. Пошук нових експериментальних даних, перевірка та наукове обґрунтування інноваційних методик у фізичному вихованні, спорті, фізичній реабілітації та рекреації людей із особливими потребами. Такий підхід є ефективнішим, тому що при цьому формуються нові раціональні засоби, методи та форми фізкультурно-оздоровчої діяльності [5].

Звертає на себе увагу й той факт, що спеціалістами, які займалися питаннями щодо покращення стану здоров'я осіб із особливими потребами, було підкреслено, що АФВ дітей із депривацією слуху спрямоване на всебічний розвиток особистості, вирішення оздоровчих освітніх і корекційно-компенсаторних завдань [7, 9]. Встановлено, що серед завдань фізичного виховання зазначеного контингенту є завдання загального характеру, які стосуються усіх дітей, у т.ч. й з відхиленнями у стані здоров'я. До них належать:

- формування загального гармонійного розвитку дитини;
- зміцнення здоров'я;
- виховання у дітей морально-вольових якостей;
- вивчення, закріплення та подальше удосконалення життєво необхідних знань, умінь і навичок;
- розвиток фізичних якостей: сили, швидкості, спритності, витривалості та координаційних здібностей [10].

ВИСНОВКИ. Використання великого арсеналу засобів та методів АФВ у роботі з молодшими школярами з депривацією слуху спеціальної школи-інтернат сприятиме подоланню негативних причин, які заважають їм позитивно ставитись до занять фізичною культурою та спортом, підвищуючи рухову діяльність, забезпечуючи всебічний розвиток особистості, здобуття самостійності та незалежності й, взагалі, досягнення визначних результатів у житті, соціальної адаптації та інтеграції. Перспективи подальших досліджень полягають у систематизації засобів і методів корекції порушень просторової організації тіла у молодших школярів у процесі адаптивного фізичного виховання спеціальної школи-інтернат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Abilova E. N. Features of development of the motor areas of deaf children of primary school age // Defectology, 1992. № 4. – P. 37-43.
2. Аксенова, О.Э. Технологии физкультурно-спортивной деятельности в адаптивной физической культуре : учеб. пособие / О.Э. Аксенова, С.П. Евсеев. — М.: Советский спорт, 2004. — 296 с.
3. Важенин, С.А. Адаптивная физическая культура в структуре системы физической культуры Текст. / С.А. Важенин, А.А. Горелов, В.В. Миронов // Адаптивная физическая культура. 2006. – № 2. – С. 35-36.
4. Голозубец, Т.С. Методика адаптивного физического воспитания глухих детей младшего школьного возраста с использованием креативных средств физической культуры : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук : 13.00.04 / Голозубец Татьяна Станиславовна. – Хабаровск, 2005. – 22 с.
5. S. P. Evseev. Theory and organization of adaptive physical education: Textbook. : 2 m. / Under total. Ed. SP Evseev. – М., 2007. – 448 p.
6. Ляхова І. М. Теоретико-методичні основи корекції рухової сфери дітей зі зниженим слухом засобами фізичного виховання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.03 «Корекційна педагогіка» / І. М. Ляхова. – К., 2006. – 44 с.
7. Svatyev A. Correction motor areas in deaf children // Defectology. – 2000. – № 3. – P. 36-38.
8. Rostomashvili L.N. APC = integration tool // Adaptive physical training. – 2000. – № 3-4. – P. 11-15.
9. Shapkova L. V. Private method adaptive physical training: the textbook / under total. LV Shapkova. – М.: Sov. sport, 2007. – 608 p.